

ГРАД КРУШЕВАЦ

Бизнис
Инкубатор
Крушевач

ПЕП
Висока школа за
пословну економију
и предузетништво

АКС
ASOCIJACIJA
ЗА КВАЛИТЕТ И
СТАНДАРТИЗАЦИЈУ
СРБИЈЕ

ZBORNIK RADOVA

PETE NACIONALNE NAUČNO–STRUČNE KONFERENCIJE
SA MEĐUNARODNIM UČEŠĆEM

2021
TRENDOVU POSLOVANJU
NAUČNO - STRUČNA KONFERENCIJA

Kruševac, 25. oktobar 2021.

ZBORNIK RADOVA

PETE NACIONALNE NAUČNO–STRUČNE KONFERENCIJE
SA MEĐUNARODnim UČEŠĆEM
“TRENDOVI U POSLOVANJU 2021”

Glavni organizator:

Visoka poslovna škola strukovnih studija „Prof. dr Radomir Bojković“, Kruševac

Suorganizatori:

Biznis inkubator, Kruševac
Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd
Asocijacija za kvalitet i standardizaciju Srbije, Kruševac

Pokroviteljstvo:

Grad Kruševac

Izdavač:

Visoka poslovna škola strukovnih studija
"Prof. dr Radomir Bojković", Topličina 12, 37000 Kruševac, Srbija;
Telefon/Faks: 037/ 420-231

Za izdavača:

Dr Mirjana Stevanović, v.d. direktora

Urednici:

Dr Ana Skorup
Dr Mirjana Stevanović

Lektura:

Olivera Žikić, Marija Savić

Idejno rešenje korica:

Grafički dizajn.info

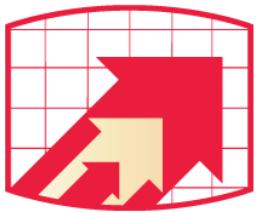
Štampa:

Copy Studio 88, Kruševac

ISBN 978-86-7566-057-6

Tiraž:

100 primeraka

UTICAJ PANDEMIJE VIRUSA COVID-19 NA RAZVOJ TURIZMA NA PRIMERU BEOGRADA I NOVOG SADA

THE INFLUENCE OF COVID-19 PANDEMIC ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM ON THE EXAMPLE OF BELGRADE AND NOVI SAD

Milena Podovac | Univerzitet u Kragujevcu, Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji |
milena.podovac@kg.ac.rs

Nemanja Matić | Visoka poslovna škola strukovnih studija "Prof dr Radomir Bojković", Kruševac |
nemanjakg@yahoo.com

Sažetak

Turizam predstavlja jednu od najbrže rastućih privrednih delatnosti, koja značajno utiče na rast i razvoj globalne ekonomije. Pored značajnog uticaja na privredu, turizam je izuzetno osetljiv na različite vrste rizika. Krizne situacije negativno utiču na razvoj turizma pri čemu je taj uticaj značajno intenziviran od 2000-ih godina kada su se desile brojne krize poput terorističkih napada, prirodnih nepogoda, epidemija i dr. Pandemija virusa COVID-19 je izazvala globalnu krizu, koja je pogodila privredu i društvo a posebno uslužne delatnosti među kojima je turizam. Jedna od ključnih mera za rešavanje ove pandemije je podrazumevala uvođenje zabrane kretanja, što je uticalo na smanjenje broja turističkih putovanja. U ovom radu je analiziran uticaj pandemije virusa COVID-19 na razvoj gradskog turizma u Republici Srbiji. Na osnovu analize trenutnog stanja razvoja turizma u najposećenijim gradskim destinacijama Republike Srbije i turističkog prometa tokom trajanja pandemije, dat je predlog mera, koje mogu ublažiti uticaj pandemije na dalji razvoj turizma u gradovima Republike Srbije.

Abstract

Tourism is one of the fastest growing economic activities, which significantly influences the growth and development of the global economy. In addition to a significant impact on the economy, tourism is extremely sensitive to different types of risks. Crisis situations have a negative impact on the tourism development, and this impact has significantly intensified since the 2000s, when numerous crises occurred, such as terrorist attacks, natural disasters, epidemics, etc. The pandemic of the COVID-19 virus caused a global crisis, which affected the economy and society, and especially service sector, including tourism. One of the key measures for resolving this pandemic was travel ban, which reduced the number of tourism travel. This paper analyzes the impact of the COVID-19 pandemic on the urban tourism development in the Republic of Serbia. Based on the analysis of the current state of tourism development in the most visited urban destinations of the Republic of Serbia and tourist traffic during the pandemic, a proposal of measures is given, which can decrease the impact of the pandemic on further tourism development in the Serbian cities.

Ključne reči: gradski turizam, pandemija, COVID-19, gradovi, Republika Srbija

Keywords: urban tourism, pandemic, COVID-19, cities, Republic of Serbia

1. UVOD

Turizam je jedna od vodećih industrija, koja je od perioda razvoja masovnog turizma ostvarivala pozitivne rezultate i značajne uticaje na svetsku privredu. Ova privredna delatnost je za mnoge zemlje značajan izvozni proizvod i generator zaposlenosti [1]. Kao sastavni deo privrednog i ukupnog društvenog razvoja, turizam se razlikuje od proizvodnih delatnosti u pogledu generisanja nove vrednosti [2]. Pored toga što ima važnu ulogu u ekonomskom, političkom i socio-kulturnom razvoju svake zemlje [3], turizam doprinosi upoznavanju različitih kultura, životnih stilova, a samim tim i boljem razumevanju različitih ljudi [4]. Iako je sa ekonomskog aspekta značajna privredna delatnost, razvoj turizma je podložan oscilacijama usled delovanja kriznih situacija, koje negativno utiču ne samo na nosioce turističke ponude već i na turiste. Krize u turizmu podrazumevaju svaku pojavu, koja može ugroziti normalno poslovanje turističkih preduzeća, ugroziti imidž turističke destinacije po pitanju njene atraktivnosti i bezbednosti što dalje negativno utiče na percepciju turista o destinaciji kao i na razvoj lokalne privrede usled smanjenog broja dolazaka i potrošnje turista [5].

Pandemija virusa COVID-19 je globalna kriza sa najizraženijim uticajem na čitav svet [6] posle Drugog svetskog rata prevazilazeći jednu od najvećih zdravstvenih kriza koji je izazvala pojava virusa SARS 2003. godine [7]. Virus COVID-19 je prvi put identifikovan u kineskom gradu Vuhanu krajem 2019. godine odakle se proširio na čitav svet usled čega je Svetska zdravstvena organizacija proglašila pandemiju pomenutog virusa [8]. Broj zaraženih je dostigao cifru od 195.266.156 slučajeva do kraja jula 2021. godine, dok broj smrtnih slučajeva iznosi 4.180.161 [9]. Navedeni podaci ukazuju na ozbiljnost pandemije, koja je pogodila svetsku populaciju ali isto tako ugrozila globalnu ekonomiju. Turizam je svakako jedna od najpogođenijih delatnosti s obzirom da je reč o uslužnoj delatnosti koja podrazumeva putovanje do određene destinacije i direktni kontakt turista sa pružaocima usluga. Pojava virusa COVID-19 je uslovila donošenje mera o zabrani putovanja od strane velikog broja destinacija što je dalje uticalo na smanjenje broja turističkih putovanja. Na drastičan pad broja turističkih putovanja uticale su mere uvedene u aprili 2020. godine kada su gotovo sve destinacije sveta primenile određeni model zatvaranja granica i zabranu putovanja pri čemu je čak 45% destinacija u potpunosti ili delimično zatvorilo svoje granice [10]. Podaci Svetske turističke organizacije pokazuju da se broj dolazaka turista na globalnom nivou sveo na stepen razvijenosti tokom 1990-ih godina [11]. Broj međunarodnih turističkih dolazaka opao je za 74%, odnosno sa skoro 1,5 milijardi dolazaka u 2019. godini na oko 380 miliona u 2020. godini. Takođe je ostvaren pad turističke potrošnje za oko 1,3 biliona USD što je za 11 puta više u odnosu na 2009. godinu kada je ceo svet pogodila ekonomska kriza [12].

Virus COVID-19 se proširio i na teritoriju naše zemlje, u kojoj je od početka pandemije broj zaraženih dostigao cifru od 721.267 osoba dok je broj umrlih iznosi 7.110 [13]. Pojava virusa u našoj zemlji je uslovila ozbiljne socio-ekonomske probleme pri čemu je doveden u pitanje dalji razvoj turizma kao jedne od vodećih delatnosti sa značajnim uticajem na razvoj celokupne privrede. Kao predmet istraživanja u ovom radu je definisan uticaj pandemije virusa COVID-19 na razvoj turizma u gradovima Republike Srbije, odnosno Beogradu i Novom Sadu kao naznačajnjim destinacijama gradskog turizma. Statistički podaci o turističkom prometu na najtransparentniji način ukazuju na ozbiljan pad turističkog prometa u gradskim destinacijama Republike Srbije. Tokom 2020. godine u glavnim administrativnim centrima Srbije je boravilo 384.628 turista, što je za skoro 73% manje u odnosu na prethodnu godinu. Broj noćenja turista u glavnim administrativnim centrima iznosio je 1.034.959 tokom 2020. godine. Usled uvođenja zabrane putovanja, drastično je smanjen broj stranih turista. Tokom 2020. godine, u glavnim administrativnim centrima Republike Srbije je boravilo 254.244 stranih turista, odnosno 78% manje u odnosu na prethodnu godinu [14]. Navedeni podaci ukazuju na ogroman negativan uticaj pandemije na razvoj turizma u glavnim administrativnim centrima Republike Srbije, koji su ujedno i glavni nosioci razvoja ovog oblika turizma [15].

2. UTICAJ KRIZA NA RAZVOJ TURIZMA: TEORIJSKI OKVIR

Savremeni uslovi, u kojima se razvija društvo kao i privreda, uslovili su nastanak čestih kriza različite prirode sa uticajima manjeg ili većeg obima. U literaturi su zastupljeni različiti koncepti tumačenja kriza, koji je u društvenim naukama vrlo teško definisati zbog široke upotrebe i specifičnosti samog pojma [16]. Vrlo često se kriza definiše kao neprijatan događaj, koji predstavlja izazov za donosioce odluka, koji moraju da reaguju u uslovima ugroženosti, vremenskog ograničenja i nespremnosti [17]. Krize su događaji, čiji se nastanak vrlo često ne može predvideti iako mogu izazvati na globalnom nivou negativno dejstvo na društvo, ekonomiju kao i na živote ljudi. Usled toga, krize se tumače i kao neželjeni, neprijatni i najčešće nepredviđeni događaji [18], koji mogu imati dalekosežne posledice u različitim sferama života uključujući društvo, ekonomiju i politiku [19]. Krize se mogu klasifikovati, u zavisnosti od vrste uzroka, na one koje je izazvala priroda kao što su to zemljotresi, vulkanske erupcije i druge prirodne nepogode; zdravstvene epidemije i kvalitet vode i hrane, dok u krize koje su izazvane od strane ljudi spadaju politička nestabilnost, kriminalne radnje, terorizam i ratovi [20]. Sigurnost i bezbednost turista su jedna su od glavnih briga pri izboru turističke destinacije. Ratovi i etnički sukobi, terorizam, visoka stopa kriminala, opasni bolesti i prirodne katastrofe mogu biti faktori odvraćanja pri izboru turističkih destinacija [21]. Bez obzira na vrstu krize, svaka od njih negativno utiče na razvoj turističke industrije ugrožavajući opstanak nosilaca turističke ponude na tržištu i bezbednost turista u destinaciji.

Turizam je jedna od najranjivijih i vrlo osjetljivih privrednih delatnosti na uticaj različitih vrsta kriza, odnosno na uticaj različitih događaja kao što su terorizam, politička nestabilnost i prirodne nepodoge [22]. Uticaj kriza na razvoj turizma je predmet istraživanja u akademskim krugovima još od kasnih 1960-ih i ranih 1970-ih godina usled razvoja međunarodnog terorizma [23]. Međutim, intenzitet objavljivanja empirijskih i teorijskih studija na ovu temu je znatno veći od terorističkog napada, koji se desio u Sjedinjenim Američkim Državama 2001. godine [24]. Pored terorizma, početak 21. veka obeležile su različite krize poput prirodnih katastrofa, povećanja cene nafte, političke i ekomske neizvesnosti, oscilacije kursa su rizični događaji sa kojima se suočava svetski turizam [25]. Sa aspekta turizma, krize se mogu sistematizovati u zavisnosti od toga da li su izazvane delovanjem ekonomskih (finansijska kriza i recesija), političkih (nestabilnost, terorizam, anarhija i državni udar) i ekoloških faktora (prirodne nepogode, klimatske promene i zagađenje) [26].

Politički faktori, koji izazivaju krizu, manifestuju se kroz konflikte, anarhiju i nestabilnost a sve to se odražava i na poziciju destinacije na tržištu [27]. Politička nestabilnost, koja je posebno u poslednjih nekoliko decenija prisutna u najrazvijenijim destinacijama sveta, posledica je čestih terorističkih napada, koji su doprineli smanjenju broja turističkih putovanja i povećani strah za bezbednost kod turista. Terorizam utiče na turističku industriju višestruko počevši od toga da dovodi do promene planova turista o poseti određenoj destinaciji do gubitka života turista dok je bitna posledica terorističkih akata zapravo i promena imidža destinacije u svesti njenih posetilaca [28]. Turisti žele da putuju u sigurne destinacije ali ako primete postojanje rizika od povrede, smrtnog ishoda ili uključivanja u bilo kakvu stresnu situaciju, potrudiće se da izbegnu takvu destinaciju [29]. Od 1990-ih godina, veliki broj terorističkih napada se desio u poznatim destinacijama i destabilizovao ne samo razvoj turizma već i celokupnu privredu. Jedan od događaja koji se može izdvojiti je masakr u Luksoru (Egipat) kada su islamski teroristi usmrtili 58 stranih turista 1997. godine tokom posete jednom sakralnom objektu. Još jedan teroristički napad desio se na Baliju 2002. godine kada je bombardovana diskoteka i poginulo 200 stranih turista. Tokom 2000-ih godina, meta terorističkih napada je bilo tursko letovalište Šarm el Šeik u kome je veliki broj turista tokom odmora postao žrtva terorista [30]. Za razliku od drugih privrednih delatnosti, turizam se relativno brzo oporavlja od ovog tipa kriza upravo zbog postojanja potrebe da turisti ponovo posete određenu destinaciju.

Efekti globalne ekomske krize na turistički sektor, koja je desila 2008. godine, su primećeni tokom 2009. godine [31]. Ozbiljan uticaj ekomske krize na međunarodni turizam se manifestovao kroz smanjenje međunarodnih turističkih dolazaka za 4% i prihoda od

međunarodnog turizma za 6%. Turistički sektor je tokom ove krize doživeo značajne promene u pogledu promena načina ponašanja turista tokom putovanja, koji je podrazumevao kraća putovanja i fokusiranost na domaća putovanja. Turistička industrija se od posledica globalne ekonomske krize oporavila relativno brzo jer je stopa rasta međunarodnih putovanja turista tokom 2010. godine iznosila 7% [32].

Poslednjih decenija, razvoj turizma je često bio pogođen prirodnim nepogodama, koje istovremeno ugrožavaju bezbednost turista i dovode do uništavanja turističke infra i suprastrukture. Događaji kao što su to poplave, zemljotresi, požari i uragani prouzrokuju zabrinutost turista za bezbednost što dalje utiče na formiranje stavova o tome da su destinacije povezane sa takvim događajima nebezbedne za boravak turista [27]. Tokom 2019. godine je zabeleženo 396 prirodnih nepogoda, koje su prouzrokovale gubitke od 130 milijardi dolara i pogodile 95 miliona ljudi. Najugroženiji region je Azija, u kojoj se odigrao čak 40% od ukupnog broja prirodnih nepogoda u pomenutoj godini. Klimatske promene povećale su rizik od nepogoda posebno u periodu od 2000. do 2019. godine što je rezultiralo gubitkom od 2,97 biliona dolara na globalnom nivou. Pored toga, turističke destinacije su podložne prirodnim nepogodama zbog činjenice da se nalaze na obalama, plavnim ravnicama i drugim područjima visokog rizika [33]. Brojni primeri iz prakse na najbolji način odražavaju uticaj prirodnih nepogoda na razvoj turizma. Na Tajvanu se 1999. godine desio zemljotres, koji je uticao na smanjenje broja turista od 15%, dok je cunami u Indijskom oceanu 2004. godine usmrtio više od 225.000 ljudi u regionu i najveći broj turista i zaposlenih u turizmu u poslednjih 200 godina. Jedan od primera, koji objašnjava uticaj na samu turističku industriju je vulkanska erupcija na Islandu, koja je 2010. godine uslovila gubitak od 2,15 milijardi funti u evropskoj avio-industriji [34].

Zdravstvene krize su posledica širenja različitih bolesti i virusa, koji mogu ugroziti zdravlje turista kao i zaposlenih u turizmu. Turizam se vrlo često razvija u sredinama, čije se klimatske karakteristike, način života i ishrane razlikuju od mesta iz kojih dolaze turisti. Tokom 2000-ih godina, desile su se ozbiljne zdravstvene krize poput epidemija H1N1, SARS i virus Ebole [27]. Virus SARS je nastao u jednoj kineskoj provinciji krajem 2002. godine da bi se početkom naredne godine proširio na Hong Kong a nakon toga u čak 29 zemalja inficirajući 8.422 ljudi. Epidemija virusa SARS je uticala na smanjenje međunarodnog turističkog prometa za oko 2.6%, dok se broj turista u azijsko-paciifičkim zemljama smanjio za od 10% do 50% u prva četiri meseca 2003. godine. Najozbiljnije posledice po turističku industriju Hong Konga su se osetile u broju dolazaka turista koji se na piku epidemije smanjio između 64% i 67% [35]. Pomenute zdravstvene krize nisu imale globalni uticaj po zdravlje ljudi kao pandemija virusa COVID-19. Pojava ovog virusa je uslovila pronađak novih alternativnih načina za funkcionisanje svetske privrede i populacije imajući u vidu da je ovaj virus uticao na smanjenje kontakata među ljudima. Turizam je jedna od delatnosti, koja podrazumeva veliki broj kontakata između turista i nosilaca turističke ponude usled čega je ova delatnost najpogođenija uvođenjem zabrane putovanja u uslovima globalne pandemije virusa COVID-19. Ova zdravstvena kriza se negativno odrazila na sve sektore turističke industrije [36]:

- 1) Smanjenje prihoda u avio-industriji usled čega su se aerodromi suočili sa velikim gubicima, koji su izazvani uvođenjem zabrane putovanja.
- 2) Većina hotela je bila zatvorena ili su radili sa smanjenim kapacitetom zbog čega je bilo neophodno obezbediti turistima siguran boravak u objektima kada je u pitanju njihovo zdravlje.
- 3) Smanjen je broj poslovnih i drugih vrsta događaja, što je i uticalo na smanjenje broja putovanja. Veliki sportski događaji kao što su Liga šampiona u fudbalu, letnje Olimpijske igre i UEFA EURO 2020 su otkazani što je uticalo na velike gubitke svih sektora, koji svojim uslugama opslužuju turiste i putnike.
- 4) Pandemijom su takođe pogođeni i restorani, koji su zbog zatvaranja, poslovali sa gubicima što je ublažila alternativa u vidu kupovine za poneti.

- 5) Nijedan drugi podsektor turizma nije bio u globalnim vestima tako često kao krstarenja. Brodovi za krstarenje su pogodna mesta za izbjivanje zaraznih bolesti zbog zatvorenog prostora, kontakta između putnika iz mnogih zemalja i prebacivanje posade između brodova. Verovatno će doći do sniženih cena za krstarenja usled čega će ekonomski oporavak ovog sektora biti mnogo teži.

3. ANALIZA TRENUOTNOG STANJA RAZVOJA GRADSKOG TURIZMA U REPUBLICI SRBIJI

Gradski turizam predstavlja simbiozu većeg broja turističkih proizvoda jedne destinacije usled čega može zadovoljiti potrebe različitih tipova turista. Gradovi su destinacije, koje beleže rastući broj turista. Razlog sve većeg interesovanja turista za boravak u gradovima je povezan sa činjenicom da ova vrsta destinacija ima specifične turističke resurse koji omogućavaju formiranje jedinstvene turističke ponude [37]. Osim toga što su destinacije multifunkcionalnog karaktera, gradovi su važni generatori ekonomskog razvoja celokupne privrede, imajući u vidu povezanost turizma u gradovima sa drugim privrednim delatnostima [38].

Prema Strategiji razvoja turizma Republike Srbije [39], gradski turizam je jedan od najkonkurentnijih turističkih proizvoda naše zemlje, koji se razvija u vidu gradskih odmora, odnosno kraćih boravaka u gradskim destinacijama [40]. Ovaj oblik turizma je prvenstveno razvijen u glavnim administrativnim centrima naše zemlje, Beogradu i Novom Sadu. Statistički pokazatelji predstavljaju najmerodavniji dokaz o značaju gradova kao turističkih destinacija za celokupan razvoj turizma naše zemlje. Ukoliko se posmatraju ostvareni rezultati pre proglašenja pandemije, procentualno učešće broja turista, koji su boravili u glavnim administrativnim centrima, u ukupnom broju turista na nivou zemlje tokom 2019. godine je iznosilo 38,2%. U pomenutoj godini, procentualno učešće noćenja turista u glavnim administrativnim centrima u ukupnom broju noćenja turista je 28,6% [14].

Kao glavni grad Republike Srbije, Beograd je jedina destinacija, koja ima izgrađen imidž i dobru poziciju na tržištu kada je reč o razvijenosti ponude gradskog turizma. Beograd je turistička destinacija, koja je dobro pozicionirana na turističkom tržištu zbog svog povoljnog geostrateškog položaja, prirodnih atrakcija, bogatog kulturnog nasleđa, događaja, mogućnosti za noćni život i kupovinu, kao i zbog postojanja savremenih objekata za organizovanje poslovnih događaja [15]. Komparativna prednost Beograda kao destinacije gradskog turizma je u postojanju raznovrsne strukture prirodnih i antropogenih resursa, koji su valorizovani i implementirani u ponudu gradskog turizma. U ključne resurse ponude gradskog turizma Beograda spadaju sledeći elementi [41]:

- Prirodni potencijal u vidu 44 zaštićena prirodna dobra;
- Bogato kulturno-istorijsko nasleđe, koje prema podacima Zavoda za zaštitu spomenika kulture Beograda obuhvata 317 različnih znamenitosti;
- Razvijenost svih oblika saobraćaja i kvalitetna saobraćajna infrastruktura. Za razvoj gradskog turizma je najznačajniji aerodrom "Nikola Tesla", koji je otvoren 1962. godine i najveći je aerodrom u našoj zemlji.
- Veliki broj manifestacija, koje se održavaju tokom cele godine, među kojima se izdvajaju: kulturni, sportski, zabavni, sajamski i poslovni događaji.
- Raznovrsna struktura turističkih proizvoda od kojih su najznačajniji: kulturni, turizam događaja, poslovni turizam, kružna putovanja, nautički turizam, aktivni turizam.
- Razvijena smeštajna ponuda sa velikim brojem hotela visoke kategorije.

Statistički podaci govore u prilog značaja grada Beograda kao turističke destinacije za celokupan razvoj turizma na nacionalnom nivou. Grad Beograd učestvuje u ukupnom turističkom prometu Republike Srbije sa 32,6%. Kada je reč o procentualnom učešću u ukupnom broju noćenja turista u našoj zemlji, taj procenat iznosi 24,7%. Grad Beograd je

najposećeniji od strane inostranih turista tako da ova destinacija učestvuje u ukupnom broju dolazaka stranaca u našu zemlju sa 55,3%. Kada je reč o učešće grada Beograda u ukupnom broju noćenja stranih turista u našoj zemlji, taj procenat iznosi 52,6%[14]. Pandemija virusa COVID-19 je u velikoj meri negativno uticala na razvoj turizma u gradovima Republike Srbije, posebno u slučaju grada Beograda.

Tabela 1. Turistički promet grada Beograda, 2016.-2020.

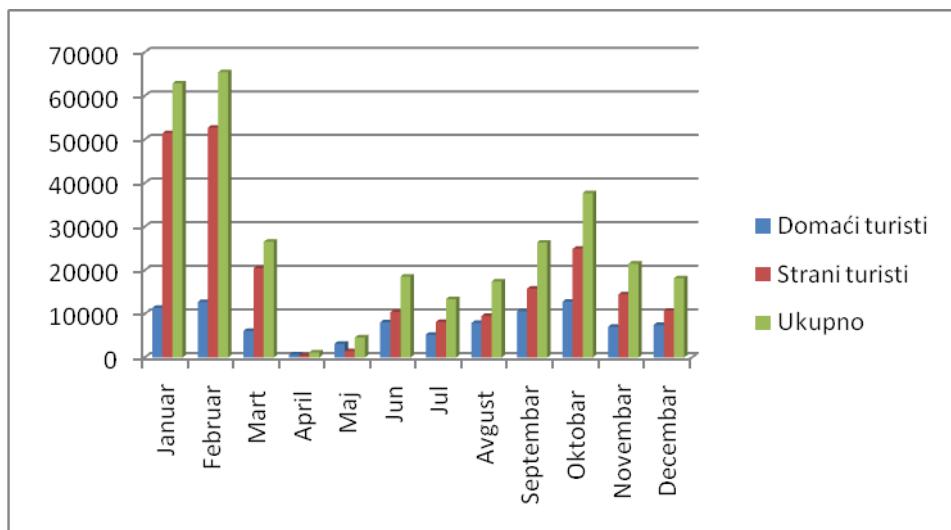
Godina	Dolasci			Noćenja		
	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno
2016.	176.087	737.063	913.150	406.674	1.460.476	1.867.150
2017.	172.043	863.162	1.035.205	432.335	1.758.139	2.190.474
2018.	173.297	938.448	1.111.745	334.997	1.954.467	2.289.464
2019.	183.183	1.022.000	1.205.183	377.752	2.110.170	2.487.922
2020.	93.172	220.581	313.753	288.843	576.687	865.530

Izvor: Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (datum pristupa 04.08.2021.)

Najznačajniji pokazatelj uticaja pandemije na razvoj turizma grada Beograda jesu statistički pokazatelji o turističkom prometu. U tabeli 1., prikazani su podaci o turističkom prometu grada Beograda za petogodišnji period (2016.-2020.), koji pokazuju tendenciju rasta broja turista iz godine u godinu. U posmatranom periodu, najveći broj turista je boravio u gradu Beogradu tokom 2019. godine (1.205.183 turista) sa procentualnum učešćem stranih turista od 84,8%. U istoj godini je zabeleženo 2.487.922 noćenja turista, pri čemu je učešće noćenja stranih turista u ukupnom broju noćenja turista iznosilo 84,8%. Drastičan pad turističkog prometa je ostvaren tokom 2020. godine kao posledica uvođenja mera usled pandemije virusa COVID-19 i zabrane putovanja. Tokom 2019. u Beogradu je boravilo 313.753 turista što je za oko 74% manje u odnosu na prethodnu godinu. Procentualno učešće stranih turista u ukupnom broju turista, koji su boravili na teritoriji grada Beograda u 2020. godini je iznosilo 70,3%. Kada je reč o broju noćenja turista u gradu Beogradu tokom 2020. godine, ostvareno je 865.530 noćenja, odnosno 65,2% manje u odnosu na prethodnu godinu. Takođe je smanjeno procentualno učešće noćenja stranih turista u ukupnom broju turista i iznosilo je 66,6% u 2020. godini [14].

Na grafikonu 1., prikazan je trend kretanja broja turista u gradu Beogradu po mesecima u 2020. godini. Podaci govore u prilog činjenici da se broj turista drastično smanjio tokom marta i aprila, odnosno na početak uvođenja zabrane putovanja. Tokom 2020. godine, najmanji broj turista je zabeležen u aprilu (1.153 turista), što je za 95,6% manje u odnosu na prethodni mesec iste godine. Trend smanjenja broja turista u gradu Beogradu je nastavljen i tokom meseca maja da bi nakon toga broj turista ponovo počeo da se povećava. Najmanji broj stranih turista je boravio u Beogradu tokom meseca maja kada je učešće stranih turista iznosilo 31,2% [14].

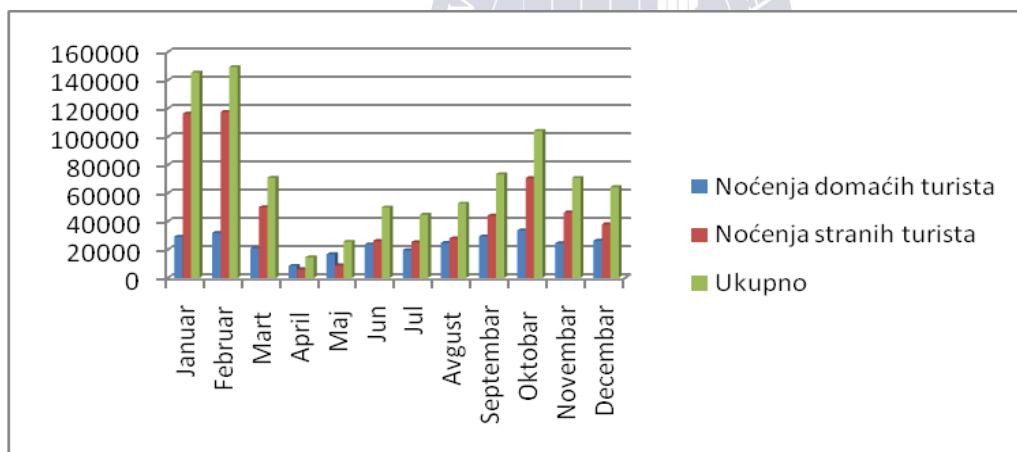
Grafikon 1. Ukupan broj turista grada Beograda na mesečnom nivou, 2020.

Izvor: Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (datum pristupa 04.08.2021.)

Na grafikonu 2., prikazan je kretanje broja noćenja turista u gradu Beogradu tokom 2020. godine. Najmanji broj noćenja turista je zabeležen takođe u aprilu kada je iznosio 14.547, odnosno 79,5% manje u odnosu na prethodni mesec iste godine. Najmanji broj noćenja stranih turista je ostvaren u maju kada je procentualno učešće noćenja stranih turista u ukupnom broju noćenja na teritoriji grada Beograda iznosilo 34,4% [14].

Grafikon 2. Ukupan broj noćenja turista grada Beograda na mesečnom nivou, 2020.

Izvor: Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (datum pristupa 04.08.2021.)

Pored Beograda, Novi Sad je, na turističkom tržištu, prepoznatljiva destinacija gradskog turizma sa razvijenom turističkom ponudom, koja može zadovoljiti potrebe različitih profila turista. Glavna karakteristika Novog Sada kao gradske destinacije ogleda se u mogućnosti spajanja više proizvoda u integrirani turistički proizvod, koji kao takav povezuje privlačnost urbanih područja i multikulturalizam grada [40]. Međutim, gradski turizam u Novom Sadu još uvek nije u potpunosti razvijen i adekvatno promovisan kako bi privukao interesovanje turista [42]. Grad Novi Sad je, posle Beograda, najposećenija destinacija gradskog turizma u Srbiji ali sa daleko manjim učešćem u ukupnom turističkom prometu naše zemlje. Taj procenat iznosi 5,5% kada su u pitanju dolasci turista u našu zemlju, odnosno 3,9% u ukupnom broju noćenja turista. Novi Sad je izuzetno posećen od strane inostranih gostiju usled čega njihovo učešće u ukupnom broju dolazaka turista na teritoriji grada 67% [14]. Ponuda gradskog turizma Novog Sada obuhvata sledeće elemente [43], [44], [45], [46]:

- Povoljan geostrateški položaj na značajnim evropskim putevima;
- Razvijena struktura turističkih proizvoda, u koje se ubrajaju, događaji, turing, poslovni turizam, kratki gradski odmori i rečni kruzing.
- Veliki broj prirodnih dobara i antropogenih lokaliteta, koji se nalaze pod zaštitom države i grada;
- Raznovrsna struktura smeštajne ponude sa dominantnim učešćem hotelskog smeštaja a posebno hotela sa četiri zvezdice;
- Veliki broj manifestacija privrednog, kulturnog, zabavnog, sportskog i etnografskog karaktera.

U tabeli 2., prikazan je turistički promet grada Novog Sada za period 2016.-2020. godina. Najveći broj turista u Novom Sadu je boravio 2019. godine i to 204.473 turista. Prosečno učešće dolazaka stranih turista u ukupnom broju dolazaka turista u 2019. godini iznosio je 65,8%. U 2018. godini ostvaren je i najveći broj noćenja turista sa učešćem noćenja stranaca od 66,3%. Kao i u slučaju Beograda, Novi Sad je doživeo drastičan pad broja turista tokom 2020. godine. Broj turista, koji su boravili u Novom Sadu u 2020. godini je iznosio za 65,3% manje u odnosu na 2019. godinu. Zabrana putovanja usled pandemije virusa COVID-19 uslovio je pad broja noćenja turista u Novom Sadu za 59,6% u odnosu na prethodnu godinu [14].

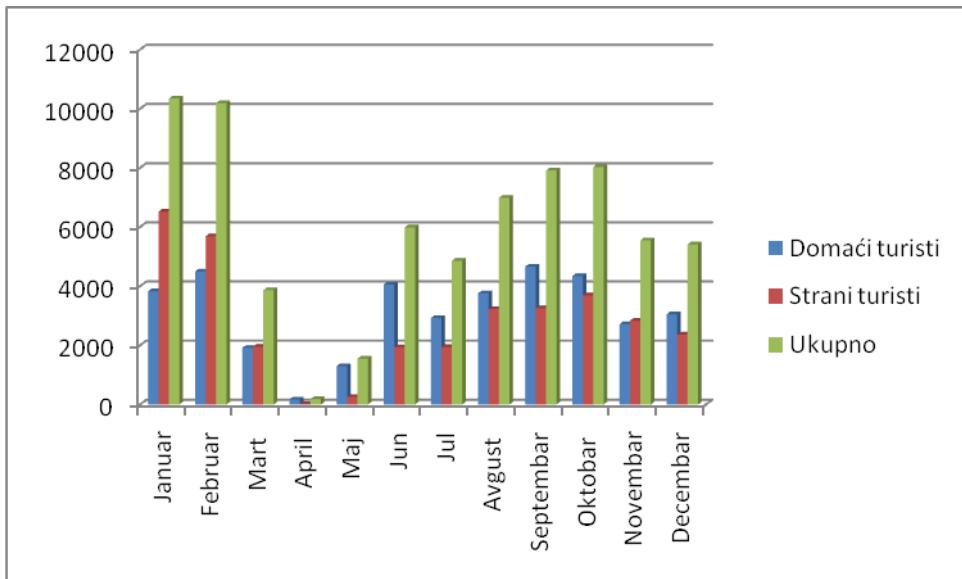
Tabela 2. Turistički promet grada Novog Sada, 2016.-2020.

Godina	Dolasci			Noćenja		
	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno
2016.	58.670	99.840	158.510	103.014	227.833	330.847
2017.	66.153	112.802	178.955	108.696	231.340	340.036
2018.	67.368	129.525	196.893	140.736	277.576	418.312
2019.	69.867	134.606	204.473	129.396	263.716	393.112
2020.	37.212	33.663	70.875	89.357	80.072	169.429

Izvor: Republički zavod za statistiku, [https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/](https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/), (datum pristupa 04.08.2021.)

Grafikon 3., prikazuje kretanje broja turista na teritoriji grada Novog Sada po mesecima. Najmanji broj turista je boravio u Novom Sadu u aprilu mesecu i to svega 182 turista, odnosno 95,3% manje u odnosu na prethodni mesec. Nakon ovog drastičnog pada, broj turista se povećao već u maju mesecu (1551 turista) da bi nakon toga najveći broj turista boravio u Novom Sadu u oktobru i to 8.030 turista (oko 46% stanih turista) [14].

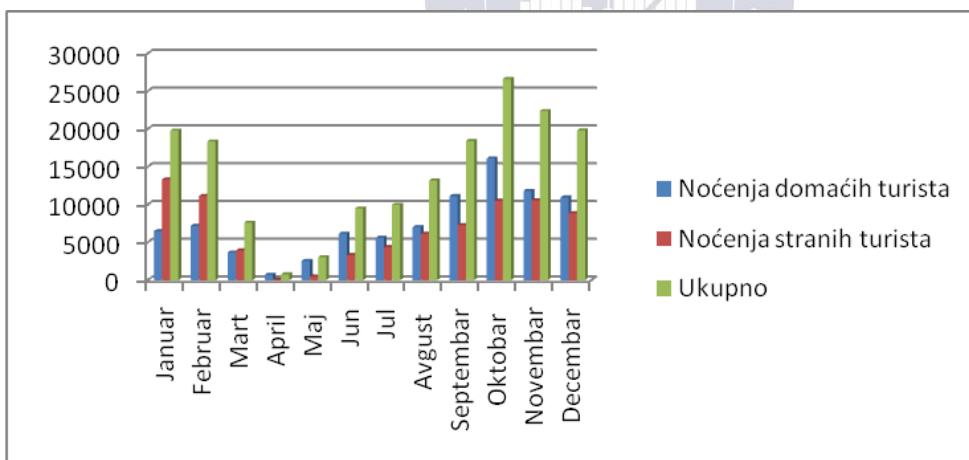
Grafikon 3. Ukupan broj turista grada Novog Sada na mesečnom nivou, 2020.

Izvor: Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (datum pristupa 04.08.2021.)

Na grafikonu 4., prikazan je trend kretanja broja noćenja turista u Novom Sadu tokom 2020. godine. Najmanji broj noćenja turista je zabeležen takođe u aprilu i iznosio 781, odnosno 89,7% manje u odnosu na prethodni mesec iste godine. Najmanji broj noćenja stranih turista je ostvaren u aprilu kada je procenzualno učešće noćenja stranih turista u ukupnom broju noćenja na teritoriji Novog Sada iznosilo 9,09% [14].

Grafikon 4. Ukupan broj noćenja turista grada Novog Sada na mesečnom nivou, 2020.

Izvor: Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (datum pristupa 04.08.2021.)

U tabeli 3., prikazani su podaci o broju dolazaka turista u određena turistička mesta u Republici Srbiji. Kada je reč o banjama, svakako je najznačajnija destinacija Vrnjačka Banja. Iako je najposećenija banja u Srbiji, Vrnjačka Banja je u 2020. godini ostvarila pad u broju turista od 25,4% u odnosu na 2019. godinu. Kada je reč o planinskim centrima, Zlatibor je ostvario pad u broju turista tokom 2020. godine za oko 33,6% u odnosu na prethodnu godinu, za razliku od Kopaonika, u čijem slučaju taj procenat iznosi 23%. Drastičan pad u broju dolazaka turista je zabeležen kada je reč o Kragujevcu kao značajnoj destinaciji Šumadije i taj procenat je u 2020. godini iznosio 65,4%. U Nišu je boravilo tokom 2020. godine 65,6 turista manje nego u prethodnoj godini [14]. Navedeni podaci ukazuju na to da su ostale destinacije u Srbiji zabeležile daleko manji pad u broju turista u posmatranom periodu za razliku od Beograda i Novog Sada posebno kada je reč o Vrnjačkoj Banji i planinskim centrima.

Tabela 3. Turistički promet ostalih turističkih mesta - prvi deo, 2019-2020.

Destinacija	Dolasci					
	Domaći		Strani		Ukupno	
	2019.	2020.	2019.	2020.	2019.	2020.
Vrnjačka Banja	230.887	200.879	52.604	10.617	283.491	211.496
Zlatibor	168.067	135.663	68.997	21.684	237.064	157.347
Kopaonik	107.422	85.858	28.191	18.512	135.613	104.370
Kragujevac	30.004	13.990	23.522	4.504	53.526	18.494
Niš	55.015	25.438	79.927	21.017	134.942	46.455

Izvor: Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (datum pristupa 12.08.2021.)

U tabeli 4., dat je pregled broja noćenja u određenim turističkim mestima u periodu 2019-2020. godina pri čemu je evidentno da je Vrnjačka Banja od svih destinacija ostvarila najveći broj noćenja. Ako se uporede podaci, u Vrnjačkoj Banji je tokom 2020. godine ostvaren pad u broju noćenja turista od 23%. Sa druge strane, Zlatibor je zabeležio pad broja noćenja od 26%, a Kopaonik od 23,6% u 2020. godini u odnosu na prethodnu godinu. Kada je reč o ostalim gradovima u našoj zemlji, u Kragujevcu se broj noćenja turista smanjio za 53,6% u odnosu na 2019. godinu. Drastičan pad broja noćenja je ostvaren u Nišu tokom 2020. godine i iznosio je 65,6% u odnosu na prethodnu godinu [14]. Kao i u slučaju sa dolascima turista, Vrnjačka Banja i planinska mesta su imala u 2020. godini daleko manji pad broja noćenja za razliku od gradova.

Tabela 4. Turistički promet ostalih turističkih mesta - drugi deo, 2019-2020.

Destinacija	Noćenja					
	Domaći		Strani		Ukupno	
	2019.	2020.	2019.	2020.	2019.	2020.
Vrnjačka Banja	774.206	668.635	133.686	29.603	907.892	698.238
Zlatibor	618.326	510.438	158.731	64.609	777.057	575.047
Kopaonik	444.027	339.021	121.953	93.017	565.980	432.038
Kragujevac	59.608	38.576	47.601	11.200	107.209	49.776
Niš	106.226	55.689	123.452	36.949	229.678	92.638

Izvor: Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (datum pristupa 12.08.2021.)

4. ZAKLJUČAK

Gradski turizam je jedan od prioritetnih turističkih proizvoda u Republici Srbiji, koji u velikoj meri doprinosi povoljnoj poziciji naše zemlje na međunarodnom turističkom tržištu. Gradovi su značajne turističke destinacije, jer svojom raznovrsnom ponudom mogu zadovoljiti potrebe turista različitih potreba, motiva i zahteva. Pandemija virusa COVID-19 je uslovila drastično smanjenje broja turista u našoj zemlji kao i u glavnim administrativnim centrima koji su

značajni generatori turističkog prometa Republike Srbije. Posebno je bio pogoden Beograd s obzirom na to da je najposećeniji grad u Republici Srbiji. Međutim, statistički podaci iz 2021. godine potvrđuju činjenicu da se turizam brzo oporavlja od kriznih događaja. U glavnim administrativnim centrima Republike Srbije je do kraja meseca juna boravilo 65.110 turista, odnosno 25,7% od ukupnog broja turista koji su boravili u Srbiji. Od ukupnog broja stranih turista, koji su boravili u našoj zemlji, u Beogradu i Novom Sadu je boravilo 57% turista [14]. Ovi podaci govore u prilog činjenici da se turizam u gradovima Republike Srbije brzo oporavlja od posledica krize, ali isto tako je neophodno definisati mere u okviru kriznog menadžmenta, koje bi doprinele smanjenju negativnih efekata pandemije ali i budućih kriza koje se mogu desiti.

Intenzivnije marketinške aktivnosti prvenstveno kroz internet promociju i društvene mreže mogu doprineti stvaranju imidža Beograda i Novog Sada kao bezbednih destinacija za boravak turista. S obzirom na veliki broj kriza, koje su pogodile turizam u poslednjih 20 godina, bitan faktor prilikom donošenja odluke o putovanju je bezbednosti turista u destinaciji usled čega je važno na efikasan način poslati turistima poruku da su gradovi u našoj zemlji sa aspekta očuvanja zdravlja bezbedni. Takođe, potrebna je intenzivnija saradnja nosilaca turističke ponude gradova Republike Srbije i javnog sektora kako bi se definisale i implementirale mere pomoći u vreme krize preduzećima, koja pružaju usluge turistima. Uvođenje novih turističkih sadržaja može ubrzati oporavak gradova od pandemije stvarajući na taj način ponovno interesovanje turista za posetu. Pored toga, krizne situacije kao što je i pandemija virusa COVID-19 imaju ograničeni rok trajanja ali njihove posledice po turizam mogu biti dugoročne zbog čega je neophodno uticati preventivno kako bi se turisti osećali bezbedno u gradovima Republike Srbije.

Bibliografija

1. Milićević, S., Podovac, M. Konkurentnost Vrnjačke Banje na turističkom tržištu. Konkurentnost preduzeća na tržištu, Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, 2013: str. 207-218.
2. Stojan Ilić, B., Stefanović, V. Planiranje kao element strategijskog menadžmenta u turizmu. Trendovi u poslovanju, 12(2), 2018: str. 11-18.
3. Safaeva, S. R., Ishankhodjaeva, D. A., Juraeva, N. A., Matyunina, O. E. Economic and Legal Aspects of Tourism Regulation in the New Economy: International Practice. Journal of Environmental Management and Tourism, 2(34), 2019: pp. 460-465.
4. Podovac, M., Đorđević, N., Milićević, S. Rural tourism in the function of life quality improvement of rural population on Goč mountain. Ekonomika poljoprivrede, 66(1), 2019: pp. 205-220.
5. Sönmez, S. F., Allen, L. R. (1994). Managing tourism crises: A guidebook. Department of Parks, Recreation and Tourism Management, Clemson University, 1994.
6. Wachyuni, S. S., Kusumaningrum, D. A. (2020). The effect of COVID-19 pandemic: How are the future tourist behavior?. Journal of Education, Society and Behavioural Science, 33(4), 2020: pp. 67-76.
7. Matiza, T. (2020). Post-COVID-19 crisis travel behaviour: towards mitigating the effects of perceived risk. Journal of Tourism Futures. 2020: <https://doi.org/10.1108/JTF-04-2020-0063>
8. Chan, J. F. W., Kok, K. H., Zhu, Z., Chu, H., To, K. K. W., Yuan, S., Yuen, K. Y. Genomic characterization of the 2019 novel human-pathogenic coronavirus isolated from a patient with atypical pneumonia after visiting Wuhan. Emerging microbes & infections, 9(1), 2020: pp. 221-236.
9. World Health Organization. Dostupno na: <https://covid19.who.int/>, (29.07.2021.)

10. UNWTO. COVID-19 related travel restriction a global review for tourism- second report as of 28 April, 2020. Madrid: World Tourism Organisation. Dostupno na: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-04/TravelRestrictions%20-%202028%20April.pdf>, (29.07.2021.)
11. UNWTO. <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020> ,(30.07.2021.)
12. Committee for the Coordination of Statistical Activities. How COVID-19 is changing the world: a statistical perspective Volume III. Dostupno na: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf, (30.07.2021.)
13. Statistički podaci o korona virusu, <https://covid19.rs/>, (29.07.2021.)
14. Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/ugostiteljstvo-i-turizam/turizam/>, (30.07.2021.).
15. Podovac, M. Gradski turizam u funkciji konkurentnosti Republike Srbije. 1st International Thematic Monograph Modern management tools and economy of tourism sector in present era: (Eds): Bevanda, V., Štević, S. Association of Economists and Managers of the Balkans ; Ohrid : Faculty of Tourism and Hospitality, 2016: 161-177.
16. Eastham, K., Coates, D., Allodi, F. (1970). The concept of crisis. Canadian Psychiatric Association Journal, 15(5), 1970: pp. 463-472.
17. Milašinović, S., Kešetović, Ž. Crisis and crisis management: A contribution to a conceptual & terminological delimitation. Megatrend revija, 5(1), 2008: str. 167-185.
18. Bakos, L., Dumitrașcu, D. D., Harangus, K. Human factor preparedness for decentralized crisis management and communication in cyber-physical systems. Sustainability, 11(23): 2019, pp. 6676.
19. Ngowi, H. P. The current global economic crisis and its impacts in Tanzania. African Journal of Business Management, 4(8), 2010: pp. 1468-1474.
20. Micić, J., Denda, S., Popescu, M. The significance of the risk-related challenges in tourist destination choice. Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA, 69(1), 2019: 39-52.
21. Kešetović, Ž. Terrorism and tourist industry: Media influences in shaping risk perceptions. Nauka, bezbednost, policija (NBP), 16(3), 2011: pp. 19-34.
22. Coshall, J. T. The threat of terrorism as an intervention on international travel flows. Journal of Travel Research, 42(1), 2003: 4-12.
23. Sönmez, S., Apostolopoulos, Y., Tarlow , P. Tourism in Crisis: Managing the Effects of Terrorism. Journal of Travel Research, 38(1): 1999: pp. 13-18.
24. Yang, C. L., Nair, V. (2014). Risk perception study in tourism: Are we really measuring perceived risk?. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 144, 2014: pp. 322-327.
25. Perić, G., Dramičanin, S. Conić, M. The impact of Serbian tourists' risk perception on their travel intentions during the COVID-19 pandemic. European Journal of Tourism Research 27, 2021: pp. 2705.
26. Popesku, J. Menadžment turističke destinacije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2016.
27. Milićević, S., Ervaćanin, V. Uticaj kriza na razvoj turizma u svetu. Turističko poslovanje, 18(1), 2016: 51-63.
28. Seraphin, H. (2017). Terrorism and tourism in France: the limitations of dark tourism. Worldwide Hospitality and Tourism Themes, 9(2), 2017: pp. 187-195.
29. Santana-Gallego, M., Rosselló-Nadal, J., Fourie, J. The effects of terrorism, crime and corruption on tourism. Economic Research Southern Africa (ERSA), 595, 2016: pp. 1-28.

30. Nikšić Radić, M., Dragičević, D., Barkidžija Sotošek, M. (2018). The tourism-led terrorism hypothesis – evidence from Italy, Spain, UK, Germany and Turkey. *Journal of International Studies*, 11(2), 2018: pp. 236-249. doi:10.14254/2071-8330.2018/11- 2/16
31. Marinković, G., Stevanović, S. Performance changes of the Tourism Sector in the Crises. In: 5th international thematic monograph: Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era. Association of Economists and Managers of the Balkans; Faculty of Tourism and Hospitality, Belgrade; Ohrid, 2021: pp. 425-439.
32. World Tourism Organization (UNWTO) and International Labour Organization (ILO). Economic Crisis, International Tourism Decline and its Impact on the Poor. 2013. Dostupno na: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284414444>, (01.08.2021.)
33. The World Bank Group. Resilient Tourism: Competitiveness in the Face of Disasters. Washington, DC: World Bank, 2020.
34. Ma, H., Chiu, Y. H., Tian, X., Zhang, J., Guo, Q. (2020). Safety or travel: which is more important? The impact of disaster events on tourism. *Sustainability*, 12(7), 2020: pp. 3038.
35. Abdullah, A. S. M., Thomas, G. N., McGhee, S. M., Morisky, D. E. Impact of severe acute respiratory syndrome (SARS) on travel and population mobility: implications for travel medicine practitioners. *Journal of travel medicine*, 11(2), 2004: pp. 107-111.
36. Gössling, S, Daniel S. C. Michael Hall. Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism* (2020): 1-20.
37. Podovac, M., Drpić, D., Milojica, V. (2020). Analysis of tourism supply of the city of Zagreb and perspectives of its future development . *Hotel and Tourism Management*, 8(1), 2020: pp. 89–99.
38. Podovac, M. Analysis the motivation of tourists for staying in cities: The case study of city of Belgrade. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, 57(45), 2021: pp. 51-65.
39. Ministarstvo trgovine, turizma i usluga Republike Srbije. Strategija turizma Republike Srbije-prvi fazni izveštaj. 2005: Beograd.
40. Podovac, M., (2017), City break travel as a factor of tourism industry competitiveness, 2nd International Scientific Conference Tourism in Function of Development of the Republic of Serbia - Tourism product as a factor of competitiveness of the Serbian economy and experiences of other countries, University of Kragujevac - Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja, Serbia, Vrnjačka Banja, 1-3 June, 2017, pp. 659-678.
41. Grad Beograd- Sekretarijat za privredu. Nacrt Strategije razvoja turizma grada Beograda 2020-2025, 2019..
42. Podovac, M., Vučenović, D. Čavić, S. Contribution of urban tourism in development of a competitive tourist product on the example of Novi Sad. 4. Congress of International Applied Social Sciences C-iasoS 2020 – Kuşadası –Turkey, 02-04 April 2020: pp. 265-277.
43. Grad Novi Sad. Program razvoja turizma grada Novog Sada za period 2018-2022. godina, 2018.
44. Grad Novi Sad- Gradska uprava za zaštitu životne sredine. Zaštićena područja na teritoriji grada Novog Sada. Novi Sad, 2015.
45. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija-Sektor za turizam, <http://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-turizam/korisne-informacije-turisticki-promet-srbija-kategorizacija/>, (07.08.2021.)
46. Zvanični sajt grada Novog Sada, <http://novisad.travel/cp/>, (07.08.2021.)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

330.1(082)
005(082)
338.48(082)
004(082)
37(082)
34(082)

**НАЦИОНАЛНА научно-стручна конференција са
међународним учешћем Трендови у пословању (5 ; 2021 ;
Крушевач)**

Zbornik radova / Peta nacionalna naučno-stručna konferencija
sa međunarodnim učešćem Trendovi u poslovanju 2021,
Kruševac, 25. oktobar 2021. ; organizuje Visoka poslovna škola
strukovnih studija "Prof. dr Radomir Bojković" ... [et al.] ; [urednik
Ana Skorup, Mirjana Stevanović]. - Kruševac : Visoka poslovna
škola strukovnih studija "Prof. dr Radomir Bojković", 2021
(Kruševac : Copy studio 88). - [12], 388 str. : graf. prikazi, tabele ;
30 cm

Tiraž 100. - Str. 7: Uvodnik / urednici. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-7566-057-6

а) Економија -- Зборници б) Менаџмент -- Зборници в)
Туризам -- Зборници г) Информатика -- Зборници д)
Образовање -- Зборници ћ) Право -- Зборници

COBISS.SR-ID 50110985